

Waarom is Rembrandt bekender dan Vondel?

Els Stronks
Universiteit Utrecht

Nederlandse literatuur uit de gouden eeuw en de Europese markt

De zestiende en zeventiende eeuw waren gouden eeuwen voor de literatuur van Vlaanderen en Nederland. Maar wie tegenwoordig aan een internationaal publiek vraagt namen van schrijvers uit die eeuwen te noemen – de schrijvende tegenhangers dus van Rubens en Rembrandt – zal hoogstwaarschijnlijk weinig respons krijgen. Op dit moment is wereldwijd het verschil in naamsbekendheid tussen schilders en auteurs uit die periode heel groot. Maar was dat altijd al zo? Hoe zat het met de internationale reputatie van literatuur uit de gouden eeuw tot het einde van de negentiende eeuw, toen internationaal nog vooral Europees betekende?

De brede vraag over de verhouding tussen de vroegmoderne Nederlandstalige literatuur uit de Lage Landen en Europa kan op veel manieren invulling krijgen. Hoe werd bijvoorbeeld de artistieke waarde van Nederlandse literatuur Europees ingeschat? Welke invloed oefende Nederlandse literatuur uit, welk gedachtegoed werd via verspreiding van Nederlandse literatuur in Europa gemeengoed?

Nederlandse boekproductie en de Europese markt

Een interessant perspectief waar we door recent onderzoek meer zicht op beginnen te krijgen, is dat van de productie. Wat werd er op welk moment voor de Europese markt in de Lage Landen geproduceerd? De Lage Landen waren in de zestiende en zeventiende eeuw verreweg de grootste boekproducenten van West-Europa, heeft onderzoek uit de groep rond economisch historici Jan Luiten van Zanden en Maarten Prak duidelijk gemaakt. Met name in de Republiek – waar ik nu verder op zal focussen – maakte de boekhandel een substantieel deel (ca. 2%) van de economie uit. In de grote steden ontstonden omstandigheden, zo laat het vorig jaar verschenen proefschrift *The Fabric of Creativity in the Dutch Republic* van Claartje Rasterhoff zien, waar innovatie en stabiliteit van organisatie tot enorme productie leidden. Zolang de binnenlandse markt niet verzadigd raakte, stelt Rasterhoff, kon het creatief potentieel van schrijvers in de Republiek zélf goed worden benut. Toen de vraag op de binnenlandse markt afnam, gingen uitgevers in de Republiek ook voor buitenlandse opdrachtgevers werken. Ze benutten de relatieve vrijheid van de Republiek om boeken te drukken die in het buitenland controversieel waren. Toen het commercieel gezien nodig werd om nieuwe markten aan te boren, bleef de exportmogelijkheid van Nederlandstalige literatuur naar het buitenland ogenschijnlijk onbenut. Historicus Peter Burke deed in 2005 in zijn essay *Ik vertaal, dus ik*

*ben de constatering dat de Republiek veel minder van de eigen literatuur in vertaling exporteerde, dan zij aan buitenlandse literatuur in vertaling importeerde. Kennelijk kwam er, ook toen dat economisch belangrijk werd, niemand op het idee op grote schaal vertalingen en bewerkingen van Nederlandse literatuur op de buitenlandse markt aan te gaan bieden, om zo de veel grotere Europese afzetmarkt aan te boren. De Italiaanse sonnetten van Petrarca, Cervantes' Spaanstalige *Don Quichote*, Du Bartas zijn Franstalige *Sepmaines* en de Engelstalige toneelstukken van Shakespeare werden in Europa vooral dankzij de vele vertalingen bekend en beroemd. Misten Nederlandse uitgevers aan het begin van de achttiende eeuw een kans op succes door Hooft, Vondel, Huygens, Bredero – de auteurs die we nu met de Nederlandse gouden eeuw associëren – niet op adequate wijze op de Europese markt te promoten?*

Anna Maria van Schurman (1607-1678) [bron: Beek, P. van. (2010). *The first female university student: Anna Maria van Schurman 1636*. Utrecht: Igitur, http://igitur-books.library.uu.nl/showchapter_oa.php?chapter=0022]

Standbeeld van Desiderius Erasmus (1466/1467/1469-1536) [bron: Terwen, J.L. (1858). Koninkrijk der Nederlanden, voorgesteld in eene reeks van naar de natuur geteekende schilderachtige gezigten. Gouda: G.B. van Goor, <http://www.the-end-of-the.net/geo/NLD/ZH/> en http://www.edward-wells.nl/catalogus/products_pictures/large_3/4027.jpg]

Hoe meet je succes op de boekenmarkt?

Dat lijkt een logische vraag als je kijkt naar de geringe naamsbekendheid die auteurs als Vondel en Hooft nu internationaal hebben. Maar waren producten van de gouden eeuw van de Nederlandse literatuur werkelijk nooit een succes op de Europese markt? Een blik op de internationale markt van de moderne Nederlandse literatuur van nu leert dat een antwoord op die vraag samenhangt met de criteria die voor het meten van succes worden aangehouden. Als we de Nobelprijs voor literatuur als maatstaf nemen, moeten we constateren dat moderne Nederlandstalige literatuur het buiten de grenzen van België en Nederland niet zo goed doet. Maar Cees Nooteboom is in Duitsland een van de beroemdste schrijvers. In de top tien van de New York Times bestsellerslijst vonden we onlangs Herman Kochs *Het diner* terug. En Anne Franks dagboek behoort tot de best verkochte boeken ter wereld.

De vraag naar het Europese succes van auteurs uit de Lage Landen kan op vergelijkbare wijze geïmplementeerd worden. De

namen van Vondel en Hooft zijn nu ontegenzeggelijk internationaal minder bekend dan die van Rubens en Rembrandt, maar Erasmus, Hugo de Groot, Herman Hugo en Anna Maria van Schurman genoten als auteurs van Neolatijnse uitgaven bekendheid in heel vroegmodern Europa. De Europese markt speelde een actieve rol in het opbouwen van die roem: de naam en faam van Anna Maria van Schurman (de enige vrouw uit Europa die indertijd een universitaire opleiding genoot) hadden zonder die Europese contacten nooit zo groot kunnen worden. Voor haar was de Republiek veel te klein om roem te vergaren. Het Neolatijn – in de zestiende en zeventiende eeuw de *lingua franca* van de geleerde wereld – verklaart een deel van het Europese succes van die auteurs. Maar hun werk werd uiteindelijk groot omdat het ook door publiek gelezen werd dat het Neolatijn niet machtig was. Vertalers zorgden voor edities in het Spaans, Engels, Duits, Hongaars, Italiaans, Pools, Zweeds etc.

Hoe groot hun Europese roem was, valt niet alleen aan oplage- en verkoopcijfers van boeken af te lezen. Ook de reisgidsen over de Republiek die na de zeventiende eeuw in grote aantallen verschenen, hebben een belangrijke rol gespeeld. Want daarin worden steeds de namen van Erasmus en De Groot genoemd. Hun boeken komen aan bod, de betekenis van hun ideeën voor Europa aangestipt. We vinden in die reisgidsen ook andersoortig bewijs van het *stardom* van Erasmus en De Groot. In *A new description of Holland, and the rest of the United Provinces in general* uit 1701 wordt het standbeeld van Erasmus in Rotterdam bijvoorbeeld als grootse attractie aangeprezen. Erasmus en De Groot blijken zich moeiteloos tussen de groten der aarde te kunnen handhaven. In *A Description of Holland* uit 1743 wordt expliciet gesteld:

An Erasmus of Rotterdam, a Grotius of Delft, and a Boerhaave of Leiden form a Triumvirate not to be excelled perhaps by three Persons of any other Nation in the World.

Nederlandse schilders krijgen in die achttiende-eeuwse reisgidsen niet meer aandacht en ontvangen zeker niet meer lof. Maar in het *Red Book: A hand-book for travelers on the continent* van John Murray uit 1838 zijn de rollen voor het eerst omgedraaid. Murray geeft paginalange beschrijvingen van schilderijen, maar vermeldt nog maar heel kort iets over Erasmus' standbeeld.

Een marketing probleem als oorzaak van uitblijvend succes?

Wat er misging in de aansluiting tussen de Nederlandse vroegmoderne literatuur en de Europese markt, is in de negentiende eeuw haarfijn onder woorden gebracht door de Engelse koopman John Bowring. Die stelde zich tot doel de taal en literatuur van de landen te leren kennen die hij op zijn koopmansreizen aandeed. En als een echte koopman wilde hij die kennis ook te gelde maken. In 1824 verzorgde hij een Engelstalige bloemlezing van Nederlandse literatuur, getiteld *Batavian anthology*. ➔

Negentiende-eeuwse Vondelverering [bron: Honings, R. (2012). "Een ruwe diamant, maar van het eerste water": Het Vondelbeeld in de eerste helft van de negentiende eeuw. *De zeventiende eeuw*, 28 (2), 175-194, <http://www.de-zeventiende-eeuw.nl/index.php/dze/article/view/8238/8630>]

Francien Petiet stelde in haar recente proefschrift 'Een volgend bewijs van ware vaderlandsliefde': de creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845 dat Bowring hulp kreeg van alle schrijvers en geleerden (Willem Bilderdijk, Matthijs Siegenbeek, Isaac Da Costa en Willem De Clercq) die op dat moment de grootsheid van de goudeneeuwse letteren aan het negentiende-eeuwse publiek duidelijk probeerden te maken met het doel het zelfvertrouwen en zelfbewustzijn van dat publiek te vergroten. De Bataafse mythe, een in de zestiende eeuw gecreëerd verhaal dat het Nederlandse volk van de dappere en vrijheidslievende Bataven afstamde, werd symbool van dit nationalistisch streven en leverde ook de titel voor Bowrings bloemlezing.

Maar verder toont Bowring zich een onafhankelijk denker. Vijf jaar na de bloemlezing gaf hij in 1829 zijn *Sketch of the Language and Literature of Holland* uit, waarin hij de vinger op een zere plek legt. Hij geeft een lovende typering van de internationale roem van de goudeneeuwse Nederlandse letteren:

This was an epoch in which the great men of Holland exercised no little influence on Europe. It was the age of [...] Scriverius, [...] Heinsius, [...] Zevecotius, [...] Barleus, and others, whose works, like those of De Groot, obtained for them the applause of the learned of many nations.

Beroemde auteurs genoeg dus, maar in zijn rijtje staan niet de namen van de auteurs die Bilderdijk, Siegenbeek, Da Costa en De Clercq op dat moment in Nederland zelf aan het promoten waren. In Nederland werd vooral Vondel als literaire held vereerd, zoals Rick Honings onlangs betoogde in het artikel "Een ruwe diamant, maar van het eerste water": *Het Vondelbeeld in de eerste helft van de negentiende eeuw* in het tijdschrift *De zeventiende eeuw*.

De koopman Bowring zag vanuit het buitenland heel andere interesses. Zijn advies was de blinde verering voor Vondel te laten varen: "Even if Vondel deserved the incense of all time, it should not be wasted upon him blindly." Want de Nederlanders hebben door zo aan Vondel te hechten in de loop der eeuwen in feite een marketingprobleem gecreëerd:

In the great commercial contest they [=de Nederlanders] have undoubtedly come badly off, but if they will look a little more closely into the matter, they will perhaps discover how much they have departed from that system of free trade which of old made their greatness their wealth and their glory – and they will, at every step of that departure, find they have sown seeds of decay, and of adversity.

In dit citaat schuilt mogelijk een uitstekende typering van de oorzaak van het probleem dat Europese roem voor Nederlandse auteurs uit de gouden eeuw in Europa uitbleef: Nederlanders probeerden misschien wel eeuwenlang de verkeerde auteurs aan het buitenland te slijten? Een eerdere verklaring van historicus Leslie Price, recent opgetekend in zijn *Dutch Culture in the Golden Age*, als zou het uitblijven van Europees succes vooral te verklaren zijn door het gebrek aan een eigen stijl van de Nederlandse literatuur van de gouden eeuw, komt daarmee onder druk te staan. Price' verklaring lijkt aantoonbaar onjuist, niet alleen gezien wat Bowring schrijft maar ook gezien resultaten van recent onderzoek naar de rol van teksten in het ontstaan van de debatcultuur in de Republiek (zie bijvoorbeeld de bundel *Literary Cultures and Public Opinion in the Low Countries*, onder redactie van Jan Bloemendal, Elsa Strietman en Arjan van Dixhoorn). Nederlandse literatuur had juist wél een zeer eigen geluid omdat ze verbonden was met de nieuwe maatschappijvorm die in de Republiek ontstond. Je zou zelfs het tegenovergestelde kunnen beweren: omdat de Noord-Nederlandse teksten zo verbonden waren met specifieke aard van de Republiek, waren ze niet te exporteren. Wie anders had in Europa belangstelling voor al die pamfletten, preken en gelegenheidsgedichten waarin (lokale) politieke en religieuze kwesties op het scherp van de snede werden bediscussieerd?

Internationaal georiënteerde auteurs als Erasmus of De Groot vonden de aansluiting met Europa wél, maar zij werden danig in de weg gezeten door Vondel. Of liever gezegd, door Nederlanders die in latere eeuwen zo aan Vondel bleven hechten.